

53. Platební bilance a její vztahy k mezinárodnímu vyrovnávání platů. Souvislost měnné politiky s diskontovou bankovní politikou. Privilegia cedulových bank.

Pro techniku směn mezinárodních i pro vzájemné vyrovnávání platů a pohledávek, které z mezinárodních národohospodářských styků vznikají, nabývá velké důležitosti *okamžitý stav platební bilance* jisté země vůči cizině. Na tuto platební bilanci bylo již nutno bráti zřetel při výkladu o devisách.

Platební bilanci či *rozvahou* vůči cizině rozumí se zůstatek všech pohledávek a dluhů, který jistému říšskému nebo státnímu celku (či vlastně jeho příslušníkům) v daném okamžiku vybývá vůči příslušníkům všech ostatních zemí zahraničních. Zůstatek ten bývá buď celkovou pohledávkou vůči cizině nebo celkovým dluhem do ciziny; v nejdřívších případech jen mohl by zůstatek ten zmizeti, kdyby náhodou dluhy do ciziny se úplně kryly s pohledávkami zahraničními, což skoro nikdy se nestává. Je-li země vůči cizině okamžitě více dlužna nežli má splatných pohledávaní proti ní, pravíme, že jest její *platební bilance pasivní*; naopak převažují-li její dospělé pohledávky proti dluhům zrovna splatným do ciziny, mluvíme o *platební bilanci aktivní*. Protože se skoro všeobecně dluhy a pohledávky v zahraničních stycích vyrovnají devisami, bude v zemi při aktivní její bilanci platební převažovati nabídka devis, kdežto při pasivní rozvaze bude po devisách silnější poptávka. Pouze rozdíl pohledávaní a dluhů bude se po případě vyrovnávati hotovými penězi (v mezinárodních stycích to mohly býti před válkou skoro výlučně peníze zlaté).

Bylo by však klamem domnívati se, že buď celé aktivum platební bilance musí býti vyrovnáno z ciziny hotovými penězi nebo že celé její pasivum se musí do zahraničí zapraviti zlatem. *Jakmile jsou mezi jednotlivými zeměmi udržovány jakékoli úvěrní styky, bude možno také rozdíly v platební bilanci aspoň z části uhrážovati různými úvěrními způsoby bez placení hotovými zlatými mincemi (nebo zlatem)*. K uhrázení takových rozdílů platebních mohou býti přímo stvořeny nové devisy jako důsledek cizinou nebo cizině uvěřených sum. Při pasivní bilanci mohou (za převzatý dluh vůči cizině) povoleným úvěrem od ciziny vyskytnouti se potřebné nové devisy, rovněž tak při aktivní bilanci nemusí se dostati zaplacení (kovovými) penězi hotovými, nýbrž může výplata se proměnit v úvěrní pohledávku. Tedy okamžitě splatný zůstatek může se vždy ještě uhrážovati poskytnutým novým úvěrem. — Přes to platební bilance, ačkoli neukazuje přesně, kolik jest potřebí platiti hotových peněz do ciziny, nebo kolik se dostane drahého kovu z ciziny, ukazuje aspoň, zdali v určitém okamžiku převažují pohledávky nebo dluhy vzhledem k cizině.

Platební bilance vůči cizině sestává z velmi rozmanitých prvků, z nichž nejdůležitější lze asi tyto vytknouti:

1. Především její nejpatrnější a snad i nejzávažnější částí je *obchodní bilance zahraniční tržby se zbožím*. Když cena do ciziny vyvezeného zboží je větší nežli cena zboží z ciziny přivezeného, je *obchodní bilance země aktivní*, v opačném směru mluví se o *obchodní*

bilanci pasivní. [O obchodní bilanci a její neurčitosti dlužno arci později obšírněji pojednati.]

2. K této bilanci zahraničního obchodu se zbožím druží se *bilance placeného nebo povinného dopravného* v mezinárodních stycích: Dopravné zasloužené od ciziny účtuje se proti dopravnému cizině dlužnému a placenému. Při tom nutno pamatovati, že ve vykazovaných cenách zboží přivezeného z ciziny do země na vlastních lodích je už dopravné obsaženo; tedy jest nutno dopravné takové jako aktivum zvláště účtovati, kdežto v cenách vyvezeného zboží do ciziny není dopravné v cizině placené obsaženo. Tedy je nutno k zůstatku dopravného jako aktivum připočísti dopravné vydělané vlastními lodmi za zboží přivezené z ciziny.

Dopravné má veliký význam na př. při aktivním obchodu námořním nebo při rozsáhlém obchodu průvozním po vnitrozemních cestách. [Průvozní obchod v jednotlivých zemích po hlavních mezinárodních cestách může býti značným aktivem platební bilance.*]

3. Při obchodech s cizinou jsou možny a bývají zvláště účtovány různé zprostředkovatelské odměny. Bilance těchto závazků mezinárodních může býti také velmi důležitým prvkem domácí bilance platební. Prostředkování obchodní a bankovní je velmi značnou aktivní položkou zemí obchodně a průmyslově vyspělých (značné jsou komisionářské a bankovní provise zvláště ve prospěch Anglie, Nizozemí, Belgie nebo Německa před válkou a jiných obchodem zahraničním vynikajících zemí).

4. Velmi důležitou a vůči některým zemím rozhodnou položkou platební bilance jsou mezinárodní věřitelské důchody na jedné straně zrovna jako úroky a splátky z mezinárodního zadlužení na straně druhé: aktivní položky z toho jsou velmi značné pro Spojené Státy, pro Velkou Britanii, Francii, Nizozemí, Belgii a Švýcarsko (dříve také byly silně aktivní pro Německo) proti pasivitě Ruska, bývalého Rakousko-Uherska, Španělska, Italie a zvláště států balkánských, jakož i Egypta, Číny i jiných dlužnických zemí. Válkou se velice mezinárodní závazky a pohledávky proměnily; Evropa se celkem silně zadlužila do Ameriky a silně aktivními staly se některé země neutrální jako Švýcarsko, Nizozemí, ba snad i Španělsko.

5. K tomu se druží bilance mezinárodního trhu s cennými papíry, když domácí dluhy se převádějí z tuzemských na cizozemské věřitele nebo naopak. Tyto bilance jsou často měnivé a jen velmi těžko bude lze je prakticky vystihnouti a skoro nemožné bude udati jich číselnou výši peněžitou pro určitý okamžik. Při celkové pasivitě platební domácí bilance ubraňuje se často pasivum prodáváním domácích cenných papírů do ciziny.

6. Jako se dříve hromadně prodávaly do ciziny domácí cenné papíry, čímž ovšem pasivita do budoucnosti rostla, tak po válce převáděny jsou ve vlastnictví cizozemské ve většině poplatných zemí také rolnické pozemky, lesy, doly, průmyslové, obchodní, dopravní,

*) To by se mohlo příznivě uplatniti pro Československou republiku, až nastanou mírové doby. Poloha její je příznivá pro průvoz ze západu na východ i ze severu na jih a bude záviseti jen od dobrého stavu drah a pohodlných tarifů jejich, aby se mohlo té příznivé polohy dobře využítkovati.

úvěrní, pojišťovací a jiné podniky. Tím se dočasné pasivum platební bilance zmenšuje, ale pro budoucnost výnosy z tohoto jmění dlužné do ciziny pasivitu platební bilance silně budou zvětšovati.

7. Také v jiných hmotných stycích mezinárodními úmluvami podmíněných mohou býti podobné důvody pasivity neb aktivity jako na př. v pojistných smlouvách pojišťoven cizozemských nebo při zprostředkovatelských obchodech různých cizozemských zastupitelstev a agencií proti podobným obchodům domácích podniků v cizině.

8. Osobní styky lidí do ciziny se ubírajících nebo z ciziny příšlých mohou býti velmi závažnou částí platební bilance: ruch cizinecký, návštěva lázní nebo cestování a vyhledávání přírodních krás (výhody Švýcar a Alpských zemí vůbec nebo cesty do severních zemí evropských, na př. do Skandinávie). Pro Československo by to mohly býti jeho světoznámé lázně a přitažlivost Tater, Šumavy, Mor. Krasu atd. Nebo jiné znamenitosti vábíci cizince mohou působiti na aktivnost platební bilance (Paříž jako světové zábavní a kulturní město, Itálie nebo Řecko nebo Egypt jako kulturně historicky a umělecky proslavené země, při tom ovšem také klimaticky výhodné atd.).

Podobně ruch vystěhovatelský dává podnět k mnohým podstatným vzájemným stykům působícím na platební bilanci: Vystěhovalci jednak s sebou odvázejí ze země mnoho hodnot, naopak zase buď při saisonním stěhování přinášejí s sebou výdělky z ciziny nebo posílají do svého bývalého domova svým příslušníkům a příbuzným různé podpory a příspěvky. [Vystěhovaectví může někdy působiti k aktivitě platební bilance; ale celkem ochuzuje zemi vystěhovalectvou jako o vyvezené kapitály, tak i o zdatné pracovní síly a tedy na konec se to může projevit v značné pozdější pasivitě platební bilance.]

9. Ale i různé poruchy v mezinárodních stycích mohou platební bilanci pozměňovati, na př. úpadky, konkursy nebo insolvence a nucená vyrovnání pohledávek. To může v zemích s málo spolehlivými a s neustálenými hmotnými a právními poměry činiti značné položky. Insolvence nebo jiné násilné shlazování dluhů (nucené vyrovnání) mohou sice pasivitu platební bilance v určité zemi okamžitě zmenšiti, tím že cizozemské pohledávky bez úhrady zanikají, za to však jisté zhoršují úvěrní podmínky pro částečně insolventní země dlužnické a tím na delší doby bývají trvalým zhoršováním a zatěžováním platební bilance. — Sem sluší počítati také každé znehodnocení domácí měny, pokud věřitelé cizozemští nějak se proti němu nezajistili [umlouváním platů ve zlatě nebo zvyšováním úrokové míry atd.].

10. Každé jiné mezinárodní obchodní, úvěrní, kapitálové jakož i *pracovní styky* mohou platební bilanci všelijak měniti i alterovati. Tak bývají důležitý pro platební bilanci různé mezinárodní kapitálové investice jakož i různé výsady a oprávnění nabytá v cizině. Kapitálovými investicemi jsou však i poshovění pohledávek nebo proměnění platů, které by se měly konati hotovými penězi, v úvěrní nároky jakéhokoli druhu. Proto na konec platební bilance musí účtovati také s tím, jak se o uhrazení jejího zůstatku (salda) navzájem dohodnou súčastněné země či jak se vlastně různí věřitelé a dlužníci v nich navzájem smluví o úhradu, jelikož okamžitá pasivní bilance může se

proměnití v aktivní povolenými novými úvěry od ciziny. Pro budoucnost se tím ovšem pasivnost přiosťruje. *)

Co ze všech takových jednotlivých sald vypočítaných z částečných platebních bilancí se nedá vypořádati nově povoleným úvěrem (na příklad nově za tím účelem vytvořenými devisami, cheky, telegrafickými převody nebo také jinými všelikými převody starších cenných papírů k úhradě vzájemných pohledávek a závazků), bude teprve nutno hraditi kovovými penězi (zlatými) nebo zlatem neraženým (in natura). To však za normálních mezinárodních styků obchodních a úvěrních může býti kvantum minimální, kdežto za jakýchkoli poruch nebo otřesů bývají nutné značné zásilky zlata z jedné země do druhé, nebo není-li zlata po ruce, musí se to hraditi jiným hledaným zbožím.

Nedostatek hotových peněz pro cizozemí často těžce pociťoval se zejména ve státech, ve kterých zároveň silně zlata se potřebovalo také doma ke vnitřnímu peněžitému oběhu. Odtud se vysvětluje, že hospodářské nebo politické krise způsobovaly větší úvěrní napjetí i vyšší diskontní sazby v zemích s čistou zlatou měnou, jako tomu bylo v Anglii nebo v Německu (před válkou) nežli ve Francii, Rakousko-Uhersku nebo v Itálii, kde vnitřní oběh peněžité byl po výtece uhrázován penězi notálními. Politika bank cedulových se tedy musí upravovati dle konkrétních poměrů vnitřních i mezinárodních směn. Banka anglická i říšská banka německá při provisorní povaze svých bankovek, které v míru musily býti směňovány za zlato také pro potřeby domácího peněžitého oběhu, bývaly často nuceny velmi starostlivě hájiti svých kovových (zlatých) hotovostí. Bránily se za každé silnější úvěrní nebo jiné podnikatelské poruchy (krise) nebo jen při silnější poptávce po úvěru proti ztenčení své kovové zásoby vysokými sazbami úrokovými (přituzováním diskontu i lombardu). Banky ty byly nuceny odpuzovati nejnaléhavější oprávněné a zcela zabezpečené nároky úvěrní tehdy zrovna, když bylo nutno snad co nejvíce úvěru povolovati.

Naproti tomu banka francouzská mohla pro oběh domácí využití jednak kurantních mincí stříbrných, které se nehodily ke směnám mezinárodním, jednak bankovek, když zlaté mince o něco zdražila (premiemi na zlato). Rovněž bance rakousko-uherské stačilo pouze, aby se zásobila devisami pro platy do ciziny, kdežto pro oběh domácí byly skoro výlučně určeny notální mince (stříbrné kurantní zlatníky a drobné peníze) a bankovky. Pro tyto banky nastávala nutnost zvyšovati diskont teprve za přílišných nároků úvěrních, poněvadž nepotřebovaly se tolik brániti vyčerpání svého zlata pro potřeby oběhu domácího. Často zvyšovala banka francouzská (a podobně banka rakousko-uherská) svůj diskont pouze proto, že vysokým zúročením v cizině domácí kapitály byly lákány ven a pro ten účel potřebovalo se cizích (zlatých) platidel k nabývání cizozemských pohledávek.

Jak proti bankám anglické a německé byly u banky rakousko-nherské a zvláště u banky francouzské diskontní sazby mnohem ustálenější (a také poměrně mírnější), vidí se z proměn bankovního diskontu od počátku století 20-tého až asi do roku 1913.

*) Za pasivní položku platební bilance pravidelně se také uvádějí nutné platy válečnému loďstvu v cizině atd.

[Diskontní sazby banky anglické byly:

- 1901: $5\frac{1}{2}\%$ od 1./I. do 7./II.; $4\frac{1}{2}\%$ od 8./II.—21./II.; 4% od 22./II. do 6./VI.; $3\frac{1}{2}\%$ od 7./VI.—13./VI.; 3% od 14./VI. do 31./X.; 4% od 1./XI.—31./XII.
- 1902: $4\frac{1}{2}\%$ od 2./I. do 23./I.; $3\frac{1}{2}\%$ od 24./I. do 6./II.; 3% od 7./II. do 2./X.; 4% od 3./X. do 20./V. 1903;
- 1903: $3\frac{1}{2}\%$ od 21./V. do 18./VI.; 3% od 19./VI. do 3./IX.; 4% od 4./IX. do 15./IV. 1904;
- 1904: $3\frac{1}{2}\%$ od 16./IV. do 22./IV.; 3% od 23./IV. do 9./III. 1905;
- 1905: $2\frac{1}{2}\%$ od 10./III. do 8./IX.; 3% od 9./IX. do 28./IX.; 4% od 29./IX. do 5./IV. 1906;
- 1906: 3% od 6./IV. do 3./V.; 4% od 4./V. do 22./VI.; $3\frac{1}{2}\%$ od 23./VI. do 13./IX.; 4% od 14./IX. do 12./X.; 5% od 13./X. do 20./X.; 6% od 21./X. do 18./I. 1907;
- 1907: 5% od 19./I. do 12./IV.; $4\frac{1}{2}\%$ od 13./IV. do 26./IV.; 4% od 27./IV. do 2./XI.; $5\frac{1}{2}\%$ od 3./XI. do 5./XI.; 6% od 6./XI. do 8./XI.; 7% od 9./XI. do 31./XII. (Ke konci roku nápadně časté měnění a rychlé stoupání diskontu.)
- 1908: 6% od 2./I. do 15./I.; 5% od 16./I. do 23./I.; 4% od 24./I. do 5./III.; $3\frac{1}{2}\%$ od 6./III. do 19./III.; 3% od 20./III. do 28./V.; $2\frac{1}{2}\%$ od 29./V. do 14./I. 1909;
- 1909: 3% od 15./I. do 1./IV.; $2\frac{1}{2}\%$ od 2./IV. do 7./X.; 3% od 8./X. do 14./X.; 4% od 15./X. do 21./X.; 5% od 22./X. do 9./XII.; $4\frac{1}{2}\%$ od 10./XII. do 6./I. 1910;
- 1910: 4% od 7./I. do 20./I.; $3\frac{1}{2}\%$ od 21./I. do 10./II.; 3% od 11./II. do 17./III.; 4% od 18./III. do 1./VI.; $3\frac{1}{2}\%$ od 2./VI. do 8./VI.; 3% od 9./VI. do 28./IX.; 4% od 29./IX. do 18./X.; 5% od 19./IX. do 26./XI.; $4\frac{1}{2}\%$ od 27./XI. do 25./I. 1911;
- 1911: 4% od 26./I. do 15./II.; $3\frac{1}{2}\%$ od 15./II. do 8./III.; 3% od 9./III. do 21./IX.; 4% od 22./IX. do 8./II. 1912;
- 1912: $3\frac{1}{2}\%$ od 9./II. do 9./V.; 3% od 10./V. do 28./VIII.; 4% od 29./VIII. do 16./X.; 5% od 17./X. do 16./IV. 1913.

Diskontní sazby říšské banky německé byly:

- 1901: 5% od 1./I. do 28./II.; $4\frac{1}{2}\%$ od 29./II. do 23./IV.; 4% od 24./IV. do 23./VI.; $3\frac{1}{2}\%$ od 24./VI. do 23./IX.; 4% od 24./IX. do 17./I. 1902;
- 1902: $3\frac{1}{2}\%$ od 18./I. do 10./II.; 3% od 11./II. do 3./X.; 4% od 4./X. do 10./II. 1903;
- 1903: $3\frac{1}{2}\%$ od 11./II. do 7./VI.; 4% od 8./VI. do 11./X. 1904;
- 1904: 5% od 12./X. do 9./I. 1905 (od polovice roku 1903 až do počátku 1905 dosti ustálený a proti bance rak. uh. vysoký diskont);
- 1905: 4% od 10./I. do 24./II.; 3% od 25./II. do 10./IX.; 4% od 11./IX. do 2./X.; 5% od 3./X. do 3./XI.; $5\frac{1}{2}\%$ od 4./XI. do 10./XII.; 6% od 11./XII. do 17./I. 1906;
- 1906: 5% od 18./I. do 23./V.; $4\frac{1}{2}\%$ od 24./V. do 18./IX.; 5% od 19./IX. do 10./X.; 6% od 11./X. do 18./XII.; 7% od 19./XII. do 22./I. 1907;
- 1907: 6% od 23./I. do 23./IV.; $5\frac{1}{2}\%$ od 24./IV. do 29./X.; $6\frac{1}{2}\%$ od 30./X. do 8./XI.; $7\frac{1}{2}\%$ od 9./XI. do 13./I. 1908. [V roku 1906 až 1908 nápadně vysoké sazby proti mnohem nižším u banky rakousko-uherské.]

- 1908: $6\frac{1}{2}\%$ od 14./I. do 25./I.; 6% od 26./I. do 7./III.; $5\frac{1}{2}\%$ od 8./III. do 27./IV.; 5% od 28./IV. do 3./VI.; $4\frac{1}{2}\%$ od 4./VI. do 17./VI.; 4% od 18./VI. do 15./II. 1909;
 1909: $3\frac{1}{2}\%$ od 16./II. do 19./IX.; 4% od 20./IX. do 10./X.; 5% od 11./X. do 20./I. 1910;
 1910: $4\frac{1}{2}\%$ od 21./I. do 9./II.; 4% od 10./II. do 29./IX.; 5% od 30./IX. do 1./II. 1911;
 1911: $4\frac{1}{2}\%$ od 2./II. do 22./II.; 4% od 23./II. do 22./IX.; 5% od 23./IX. do 14./VI. 1912;
 1912: $4\frac{1}{2}\%$ od 15./VI. do 30./X.; 5% od 31./X. do 14./XI.; 6% od 15./XI. do 30./X. 1913.

Proti tomu mnohem ustálenější byly diskontové sazby *banky rakousko-uherské*:

- 1901: $4\frac{1}{2}\%$ od 1./I. do 28./II.; 4% od 1./III. do 4./II. 1902;
 1902—1905: $3\frac{1}{2}\%$ od 5./II. 1902 do 19./X. 1905 (nezměněná nízká sazba po tři léta $8\frac{1}{3}$ měsíců);
 1906: $4\frac{1}{2}\%$ od 20./X. 1905 do 27./IX. 1906; 4% od 28./IX. do 27./VI. 1907;
 1907: 5% od 28./VI. do 10./XI.; 6% od 11./XI. 1907 do 10./I. 1908;
 1908: 5% od 11./I. do 3./II.; $4\frac{1}{2}\%$ od 4./II. do 7./VI.; 4% od 8./VI. 1908 do 21./X. 1910 (zase stále nízká sazba po dvě léta $4\frac{1}{3}$ měsíců);
 1911: 5% od 22./X. 1910 do 2./II.; $4\frac{1}{2}\%$ od 3./II. do 22./II.; 4% od 23./II. do 21./IX.; 5% od 22./IX. 1911 do 25./X. 1912 atd.

Velmi zřídka se měnily a jen nepatrně se zvyšovaly mírné diskontní sazby u *banky francouzské*. Byly totiž *diskonty banky francouzské* v těch letech:

- 3% od 1./I. 1901 do 21./III. 1907 (stejně po dobu téměř $6\frac{1}{4}$ roku!);
 $3\frac{1}{2}\%$ od 22./III. 1907 do 7./XI. 1907; 4% od 7./XI. 1907 do 9./I. 1908;
 $3\frac{1}{2}\%$ od 10./I. do 23./I. 1908; 3% od 24./I. 1908 do 21./IX. 1911 (tři léta a 8 měsíců); $3\frac{1}{2}\%$ od 22./IX. 1911 do 17./V. 1912 atd.]

V době něco přes 11 let (1901 až do května 1912) změnila banka anglická svou diskontovou sazbu *56-krát* a to ve velmi širokém rozpětí úrokové míry od $2\frac{1}{2}\%$ do 7% . Někdy se měnila sazba ta i vícekrát za měsíc, ano i za týden! Patrně nebylo tu vždy možno počítati s urovnáním a jistým úvěrem od banky cedulaové a banka byla občas ve velkých rozpacích, ano v úzkostech o svůj kovový poklad. Bralať útočiště k bance francouzské při největších tísňích úvěrních.

Podobně tomu bylo i u říšské banky německé, která v témže období časovém změnila svou diskontní sazbu *41-krát* (proti *56* proměnám anglické banky) a diskontní míra měnila se rozpětím od 3% až do $7\frac{1}{2}\%$, zrovna tak nápadně jako u banky anglické. Po roku 1908, kdy říšské německé bance byla dána větší volnost vydáváním menších bankovek a prohlášením jich nuceného oběhu i jinými většími svobodami bankovkového privileje, zmírnily se značně již změny sazeb i jejich výše.

Od 18./VI. 1908 do 30./X. 1913 měnila se sazba pouze dvanáctkrát, u banky anglické pětadvacetkrát. Proti tomu byly proměny diskontové míry u banky rakousko-uherské mnohem řídnější; pouze *14-krát*

se měnily proti 56 proměnám banky anglické a 41 banky říšsko-německé (tedy proměny diskontu byly u banky anglické čtyřikrát, u německé třikrát častější).

Také rozpětí bylo mnohem slabší od $3\frac{1}{2}\%$ do 6% a sazba vyšší než 5% byla vůbec velmi řídká (6% od 1./XI. 1907 do 10./I. 1908, tedy v době téměř dvanácti let jen dva měsíce).

Nejvyrovnanější byl diskont banky francouzské; měnil se v oné udané době pouze 6-krát a nízká jeho sazba 3% trvala téměř deset let z oněch jedenácti, ale ani zvýšení nešlo nikdy nad 4% a zmírnilo se za krátkou dobu (na 4% byla sazba jen dva měsíce). Těchto příznivých výsledků do ilovala banka, protože měla nastrádanou značnou zásobu zlata, o které se nepotřebovala strachovati a protože ho dostatečně mohla hájiti svou premiovou politikou proti domácím nárokům. Ke zvyšování diskontových sazeb odhodlávala se banka francouzská pravidelně teprve v důsledcích velmi vysokých sazeb ostatních cedulových bank, když náramně výhodným zúročením v cizině bylo ze země vábeno mnoho kapitálů.

Různé politice bankovní přizpůsobovaly se v jednotlivých zemích také zákony o bankovních privilejiích.

Bank cedulových může býti buď v témž státě několik nebo mívá výhradní právo k vydávání bankovek jenom jedna ústřední banka. Ale pravidelně i tam, kde se udrželo více privilegovaných cedulových bank, převažuje nade všemi ostatními jedna z nich, jako je tomu ve Velké Británii (Bank of England), v Německu (Deutsche Reichsbank), i v Itálii (Banca Romana). Pouze Spojené Státy nemají u žádné hlavní banky soustředěného oběhu bankovního. Ale za to tam za celý bankovkový obchod i za bankovky dané v oběh ručí zase Spojené Státy samy.

Jinou spornou věcí bylo, zdali mají býti banky cedulové soukromými podniky nebo státními. Většinou převládají náhledy, aby stát měl aspoň silný vliv na oběh penězů, tedy aby spoluurčoval také oběh bankovkový. Ve státech západoevropských jsou však banky cedulové dosud podstatně podniky soukromými, kdežto v Rusku a ve Švýcarsku jsou ústavy státními; v Německu je cedulová banka jen dle jména soukromou, fakticky je to ústav říšský. Také pro rakousko-uherskou banku byl silně rozhodný vliv obou států bývalé monarchie, ačkoli byla bankou akciovou.

Námítky proti státnímu vlastnictví banky cedulové se vlastně skoro jen vztahovaly na válečné nebezpečí. Ale právě za války se i soukromé cedulové banky dostaly skoro úplně v moc státní. Zajisté má stát také finanční zájem na privileji cedulové banky. Aktivní obchody (eskompt, lombard, obchody devisové atd.) jsou velmi výnosné a docilují jich cedulové banky, protože mají právo vydávati bezúplatná zákonná platidla. Proto jest oprávněna účast státu na zisku soukromých cedulových bank. Celkem však lze i soukromé banky cedulové dostatečně státem kontrolovati a vymoci si od nich také přiměřený podíl na zisku.

Proto zásadní spor o tom, má-li býti cedulová banka podnikem státním či soukromým, pozbyl mnoho na svém významu.

Značně se různí ustanovení u jednotlivých bank o krytí vydávaných bankovek kovem (zlatem). Mohou v tom směru býti různé soustavy krycí:

a) Buď se vyžaduje krytí plně nad určitou základní poměrně malou sumu (krytou buď státními závazky jako při bance anglické, kde dle „*Peelovy akty*“ všechny bankovky až na sumu něco přes 18 mil. £ půjčenou státu musily býti hrazeny zlatem; nebo jinými aktivy do výše 300 mil. rublů při bývalé státní bance ruské před válkou; podobně dosud při bance japonské).

b) Nebo krytí bankovek bývá procentuální (33¹/₁₀ krytí bylo stanoveno kovem pro banku říšskoněmeckou), nebo 40¹/₁₀ pro banku rakouskouherskou s tím omezením u obou bank, že co bylo nad jistý kontingent bankovek kovem nekrytých vydáno, podléhalo zvláštní bankovkové dani.*)

c) Nebo se krytí ponechávalo volné úvaze banky samé, jako bylo tomu při bance francouzské, která arci musila býti každou chvíli připravena, aby mohla bez závady směňovati bankovky za kovové peníze nebo za zlato (ovšem s dovolenou už vytčenou velmi mírnou premii ukládanou na výplaty ve zlatě nebo ve zlatých mincích, ale pravidelně ani premii na zlato nebylo). Tento třetí způsob úhrady se v dobách mírových zvláště dobře osvědčoval stabilitou úvěrních podmínek a možností poskytovatí úvěr podnikatelský velmi mírnými diskontními sazbami.

Podrobněji o hlavních bankách cedulových a jejich privilejiích sluší uvést:

1. Nejstarší a dosud nejdůležitější cedulovou bankou je *banka anglická* [Bank of England], založená roku 1694. Věřitelé tehdy ve finanční tísní poskytli státu úvěr 1·2 mil. £ na 8¹/₁₀ ročních úroků^{**}) a kromě toho dostalo se jim náramně důležitého práva vydávati bankovky směnitelné za kov (tehdy za stříbrné peníze). Kapitál banky byl před světovou válkou přes 14¹/₂ mil. £ zapsaných na účtu banky ve prospěch její vlastníkú [tedy není to kapitál akciový, nýbrž byly to zálohy, které banka poskytla státu a které stát ročně úrokje 2¹/₂¹/₁₀.]

Kdo má nejméně 500 £ tohoto kapitálu bankovního, má hlas ve valné hromadě vlastníků (více než jeden hlas nepatří nikomu). Valná hromada si volí ředitelství, v jehož čele je *governor*, jež zastupuje *deputy governor*, a 24 direktorů (*board of directors*). Vláda v tom ředitelství vůbec nemá svých zástupců. Banka je při tom hlavním pokladníkem státu a spravuje státní dluh anglický (vede jeho hlavní knihu). Za své privilegium banka v míru platila ročně 187.000 £ (kromě toho kolek za vydané bankovky).

Banka má dvě od sebe úplně neodvislá oddělení: 1. *issue department*, t. j. k vydávání bankovek, 2. *banking department*, t. j. oddělení k poskytování úvěrů, které vydávají týdenní výkazy. Vzorce těchto výkazů jsou:

*) Podle rámcového zákona o československé bance cedulové (který ovšem má dosud jen theoretický význam), bude krytí bankovek československých kovem 35¹/₁₀, do čeho počítáno bude i stříbro pevnou určitou sumou.

**) Ovšem že brzy úrok ten byl snížen a později zálohy státu byly bezúročné.

Issue department

<i>pasiva:</i>	mil. £	<i>aktiva:</i>	mil. £
vydané bankovky	50·44	government debt	11·015
		other securities	7·435
		gold coin and bullion	31·99
	<u>50·44</u>		<u>50·44</u>

Banking department

<i>pasiva:</i>	mil. £	<i>aktiva:</i>	mil. £
proprietor's capital	14·553	government securities	14·713
rest	3·150	other securities	41·100
public deposits	9·870	notes	21·580
other deposits	50·604	gold and silver coin	0·805
sevenday bills	0·021		
	<u>78·198</u>		<u>78·198</u>

[Vydávací oddělení (Issue department) proti vydaným bankovkám vykazuje aktiva 1. státní dluh, 2. jiné jistoty, kterými jsou hlavně státní papíry anglické, 3. mince zlaté (gold coin) a zlato neražené (bullion). Bankovní oddělení má v aktivech 1. cenné papíry státní (government securities), 2. směnky a zálohy na cenné věci (other securities), 3. do té doby neobíhající bankovky a 4. kovové peníze v běžné pokladně. — Z uvedeného výkazu je patrné, že skutečně obíhalo bankovek $50·44 - 21·58 = 23·86$ mil. £ jako rozdíl mezi množstvím vydaným od issue department a tím, co zůstávalo v pokladnách bankovního oddělení. Bankovky v těchto pokladnách s běžnými hotovostmi (gold and silver coin), tedy $21·580 + 0·805 = 22·385$ mil. £ jsou známou rezervou banky, tolik by mohla totiž banka ještě vydati. Proti této vykázané rezervě byly závazky bankovního oddělení: 1. Deposita soukromá, 2. veřejná a 3. týdenní směnky $50·604 + 9·870 + 0·021 = 60·495$ milionů £. Reserva byla proti těmto závazkům $22·385 : 60·495 =$ asi 37% . — Z ostatních pasiv bankovního oddělení je vykazovaný rest nahromaděný běžný zisk banky.]

Zásoby drahého kovu (zlata; stříbro se nepočítalo) bývaly v bance dosti skrovné, asi od 30—50 mil. £, což na ohromné obraty v žirových obchodech a na veliké úvěrní požadavky vůči bance bylo jistě velmi málo, pokud banka byla bezpodmínečně povinna směňovati své bankovky za zlato. Není tedy divu, že v pohnutých dobách nebo při velkém rozpětí podnikavosti banka byla nucena zvyšovati diskontové sazby zajisté nepoměrně vysoko vůči hojnosti kapitálů, jimiž Velká Británie vždy oplývala.

Vedle hlavní banky cedulové byly ještě menší banky mající právo vydávati bankovky jak v Anglii s Walesem, tak zvláště ve Skotsku a v Irsku. Anglické banky byly již celkem nepatrné, ale skotské a irské měly dosti patrný oběh bankovek vedle banky anglické, na př. ke konci roku 1910 skoro 16 mil. £,*) při 11 mil. £

*) proti necelým 30 mil. £ banky anglické.

kovových zásob. Toto množství bankovek lókalních bank nedalo se jistě podceňovati a je viděti, že působení ústřední cedulové banky vztahovalo se přece hlavně jen na království anglické a Wales, kdežto Skotsko a Irsko si uhájily svou samosprávu v cedulovém bankovníctví.

2. *Banka francouzská [Banque de France]*, založená r. 1800 od prvního konsula jako banka akciová s kapitálem 30 mil. frs. Kapitál ten byl postupně zvyšován až na 182 $\frac{1}{2}$ mil. frs (1857). Také ve Francii původně vedle banky francouzské měly ještě banky departementální právo vydávati bankovky (které pominulo r. 1857). Banka francouzská mívala před válkou stanoveno maximum pro vydávání bankovek, které ovšem za války bylo zrušeno. [Poslední maximum r. 1911 bylo 6.800 mil. frs, čili přes 270 mil. £, což proti anglickému oběhu bylo velmi vysoké číslo.] Pro krytí bankovek zlatem nebylo určitého příkazu; banka měla povinnost směňovati bankovky, které měly nucený oběh, za kovové peníze, ale mohly to býti i kurantní mince stříbrné a na zlato mohla přirážeti velmi mírnou premii. *Pravidelně se ani ta premie nevybírala.* — Do správy banky jmenuje prezident republiky gouverneura a dva vicegouverneury. Ostatní správní radu volí si valná hromada akcionářů. Banka vykonávala státu velmi četné pokladní a súčtovací služby zadarmo a ze svého zisku i za kolek z bankovek odváděla státu před válkou průměrně asi 6 mil. frs ročně. Za války a po válce francouzský stát použil jejího úvěru, zač jí dal právo vydávati nesměnitelné bankovky, které se staly následkem toho papírovými penězi velmi silně znehodnocenými. [Ale ani bankovky anglické neunikly tomu osudu, ačkoli neklesly přece tak hluboko jako francouzské.]*)

3. *Říšská banka německá* byla založena poměrně pozdě, teprve několik let po vzniku německé říše v r. 1875 přeměnou *pruské banky* v říšskou. Před tím bylo přes třicet cedulových bank v různých německých státech; tyto po většině menší banky vzdaly se svého privilegia ve prospěch říšské banky. Ale přece ve čtyřech větších státech zbyly ještě dosud cedulové banky („*Bayerische Notenbank*“, „*Sächsische Bank*“, „*Württembergische Notenbank*“, „*Badische Bank*“). Říšskou banku spravuje skoro výlučně říše (svými jmenovanými nejvyššími úředníky bankovními), ale soukromý kapitál má účast v provozování a na zisku banky i určitý vliv na její obchodní vedení. Banka před světovou válkou musila míti svůj oběh bankovek krytý aspoň třetinou kovovými zásobami. Z bankovek, které nebyly kryty kovem, smělo pravidelně (před válkou) obíhati bez jakéhokoli omezení 550 mil. M a ke konci kalendářních čtvrtletí (31./3., 30./6., 30. 9., 31. 12.) až 750 mil. M. Co nad ty sumy bylo vydáno nekrytých bankovek, podléhalo 5 $\frac{0}{10}$ roční dani (čili vlastně $\frac{5}{48}$ $\frac{0}{10}$ daně za výkaz, protože výkazy banky byly podávány 48krát za rok). Také říšská

*) Pro počátek února 1920 počítala se 1 oz stand. zlata za 125 sh proti zákonné sazbě sh 77 $\frac{10}{2}$. Tedy agio na zlato bylo podle těch cen asi 60 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$, což přibližně se shodovalo s cenou libry sterlinku v Novém Yorku, která byla jen málo výše nad 3 dolary. Tou dobou ovšem v Paříži agio na zlato bylo podle kursu papírových franků 136 $\frac{0}{10}$, tedy trojnásobně asi než v Anglii. Později agio na zlato v Londýně značně kleslo, ale nikoli ve Francii.

banka německá bývala často tísněna tímto privilegiem, jelikož dříve německé bankovky neměly ani nucený oběh a vydávány bývaly pouze na větší částky. Teprve později bance bylo uleheno zavedením nuceného oběhu jako v Anglii a vydáváním menších bankovek po 50 M a 20 M. — Kapitál banky byl 180 mil. M, k čemu se mělo přičísti 60 mil. M rezerv (skutečné rezervy jsou již větší). Zisk banky dělil se tak, že $3\frac{1}{2}\%$ dividendy dostali soukromí podílníci (banka nemá formy akciové společnosti); co zbylo zisku nad to, z toho 10% přičklo se rezervnímu fondu, 70% říšské pokladně a jen 20% podílníkům.

4. *Rakouskouherská banka* pro bývalou rakouskouherskou monarchii byla založena jako akciová společnost s pojmenováním *národní banky* roku 1816. Od r. 1878 jméno její změněno na *banku rakouskouherskou*, jejíž správa byla později úplně paritní mezi Rakouskem a Uhrami. Její bankovky od r. 1818 do 1848 byly celkem udržovány ve stejné ceně se stříbrnými mincemi (zlatými konvenční měny). Od r. 1848, kdy stát použil značněji jejího úvěru, byly bankovky papírovými penězi až asi do r. 1896, protože konkurovaly s papírovými penězi státními (státovkami). Když po r. 1892 podle zákonů o rakouskouherské korunové měně oběh státních papírových peněz byl zmenšen a později úplně zmizel, podařilo se bance známou devisovou politikou ustáliti měnu korunovou tak, jako by byla měnou zlatou. [Odchytky nebyly větší nežli vzájemně mezi úplně zlatými měnami.] Váikou ovšem byla měna rakouskouherská úplně rozrušena a znehodnocena, zvláště když se osamostatnily sukcesní státy po zániku monarchie. Podle míru *st.-germainského* banka musila likvidovati a poslední její emitované bankovky (rakouské a uherské) staly se skoro bezcennými.

Banka rakouskouherská po r. 1899 měla akciový kapitál dosti značný 210 mil. K = téměř 221 mil. frs (ve 150.000 akciích po 1400 K) a také její kovové zásoby byly dosti značné (před vypuknutím války přes 1500 mil. K). Bankovek směla vydati tolik, aby aspoň 40% jich bylo kryto kovem. Z ostatních nekrytých mohlo býti vydáno 600 mil. K, leč co bylo vydáno pak nad 600 mil. K bez kovové úhrady, podléhalo 5% roční dani (čili $\frac{5}{48}\%$ za dobu výkazu).

5. *Ruská banka* byla již za carské vlády bankou státní a po úpravě ruské měny ke konci 19. století vydávala bankovky bez nuceného oběhu vždy směnitelné za zlaté mince (mince stříbrné byly jen drobné). Bankovek nekrytých zlatem směla vydati nejvýše za 300 mil. rublů; pravidelně však v míru ani nebylo mnoho bankovek zlatem nekrytých a často měla banka více zlata než obíhalo bankovek. [Zásoby zlata přesahovaly značně sumu 3000 mil. frs; koncem roku 1914 byly 4143 mil. frs = 1554 — mil. rublů.] Ruská měna byla tedy čistě zlatá; ale za války se znehodnotila a po vypuknutí revoluce ohromným převýdejem bankovek pozbyla téměř zcela své ceny. Dřívější válka ruskojaponská a vnitřní zmatky po ní se ruské měny nijak nedotkly, protože oběh papírových peněz (bankovek) byl dobře regulován zlatými mincemi; papírový rubl nemohl se odchyliiti od ceny ruble zlatého, když byl stále za zlatý směňován.

6. *Italské banky cedulové*. V Itálii v oběhu peněžitém byl před sjednocením úplný zmatek, který se zmírnil, ale neprestal zcela ani za království italského. Cedulových bank z této roztržiténosti zbylo mnoho,

teprve od r. 1892 byly ponechány jen tři cedulové banky: *Banca d' Italia*, *Banca di Napoli*, *Banca di Sicilia*. Největší z nich *Banca d' Italia* má kapitálu 180 mil. lir a směla vydávati až 660 mil. lir kovem nekrytých; *Banca di Napoli* s kapitálem 60 mil. lir směla vydati 200 mil. lir kovem nekrytých; *banka sicilská* s kapitálem jen 12 mil. lir směla vydati 48 mil. lir bankovek kovem nekrytých. Všechny tři banky směly tedy vydati nejvýše 908 mil. lir bankovek kovem nekrytých.*) Před válkou byla italská měna fakticky shodná s cenou měny zlaté; banka italská měla zásob kovových přes 1200 mil. lir a oběh jejich bankovek pravidelně nedosahoval maximální výše (660 mil. nad kovové zásoby). Za války se ovšem italská měna ještě hůře znehodnotila nežli měna francouzská.

7. Značně složitý byl a jest dosud system *cedulových bank ve Spojených Státech*. Tam až do r. 1913 byla vyslovena zásadní svoboda vydávati bankovky, která byla však značně znesnadněna ustanovením, že bankovky vydané musily býti kryty spolkovými dluhopisy; dluhopisy ty byly velmi vzácné a velmi drahé a proto bankovkový obchod nebyl ani lákavý ani výnosný. — Podle nového zákona z r. 1913 bylo předepsáno zřízení 8 až 12 bankovních okresů v území celé Unie; v každém tom okrese musilo býti zvoleno město, kde jest zřízena pak t. zv. *Federal Reserve Bank*, na níž účastní se všechny banky, které chtějí používatí cedulového úvěru. Skutečně bylo zřízeno takových F. R. B. 12 ve všech okresích (v Bostonu, v New-Yorku, ve Philadelphii, v Clevelandu, v Richmondu, v Atlantě, v Chicagu, v St. Louis, v Minneapolis, v Kansas City, v Dallasu a v San Franciscu) a společníky jejich jsou po většině banky v okrese, jež přispívají ke společnému kapitálu 6 procenty ze svého vlastního provozovacího kapitálu (akciového i s rezervními fondy). Dohled na tyto F. R. B. má zvláštní ústřední rada (*Federal Reserve Board*), která do jisté míry jest i vedoucím úřadem pro cedulový obchod (zvláště i pro diskontní politiku). F. R. Bank vydává bankovky, které jí dodá F. R. Board a jež podle svého původu jsou zároveň závazkem Spojených Států (směňují se také u pokladního úřadu Spoj. Států ve zlatě), kdežto F. R. Banks mohou je směňovati buď ve zlatě nebo v zákonných jiných penězích. Úhradou bankovek (plnou sumou) jsou výlučně směňky diskontované od F. R. B., po případě ještě další úhrada, uznávaná od ústředního rezervního agenta spolkového. Každá rezervní banka kromě toho je povinna míti holovou zálohu ve zlatě nejméně 40%, těch bankovek, které okamžitě má v oběhu. Vydávání bankovek nad určitou míru může podle svého uznání stížiti ústřední bankovní úřad (*Federal Reserve Board*) hlavně zdaněním bankovkového obchodu.

* * *

Bankovky mohou býti udržovány ve shodné ceně se zlatými mincemi, když jejich množství se podle potřeb podnikatelského provozování vždy souměrně upravuje. Náležitou diskontní a devisovou

*) Ze všeho kapitálu bank cedulových 252 mil. lir měla *Banca d' Italia* 71⁴/₁₀, *Banca di Napoli* 23⁸/₁₀, *B. di Sicilia* 4⁸/₁₀, z bankovek kovem nekrytých byl nejvyšší podíl *Banky d' Italia*, téměř 72⁷/₁₀.

politikou cena jejich se na trhu mezinárodním dobře dá udržovati v mezích obvyklých nepatrných odchylek od paritní ceny cizozemských zlatých mincí (nebo devis), aniž je k tomu potřebí velikých zásob zlata.*)

Z těch příčin před světovou válkou a ještě i za ní se vyskytly názory, že oběhu peněžitému není ani vůbec zlata zapotřebí, že stačí jen správná regulace oběhu bankovkového. Ale to bylo lze tvrditi jen za úplně pokojných a hospodářsky zcela upevněných dob, jaké byly na začátku 20. století před světovou válkou. Jakmile se poruší rovnováha cen různých měn následkem nemožnosti směnovati jejich papírové peníze za zlaté mince (nebo za zlato neražené) ve stanovených pevných zákonných poměrech, nelze rovnováhu tu obnoviti jinak nežli opětným návratem ke směnitelnosti za zlato nebo, není-li to možno (pro přílišné odchýlení od původní ceny), novou úpravou měny na jiném základě a v jiných poměrných vztazích k ostatním měnám (zlatým). — Právě tyto poruchy papírových měn zbavených základu kovového jsou důkazem, že měnná jednotka nemůže býti pouhou a straktní početní jednotkou bez hmotné podstaty a že musí vždy míti oporu v určité hmotné hodnotě sociální. Mohla by ovšem tato sociální hodnota míti také jinou základnu nežli zrovna základnu drahého kovu; snad by to mohlo býti také jiné všeobecně uznávané zboží nebo snad i jisté všeobecně platné lidské služby. Ale posud se k tomu účelu ani jiné lepší zboží než zlato — tím méně nějaké výkony lidské — nenalezly. Nezbyvá tedy než opřítí oběh národohospodářsky založených bankovek o pevnou míru (váhu) drahého kovu.

Tím však netvrdí se, že by dobré bankovky již utvrzené takovou mírou musily vždy míti nutnou jedinou úhradu v drahém kovu, že by snad musilo vždy býti pro ně uloženo určité veliké množství zlata. Když hospodářská a jiná, hlavně také mravní moc státu, který za bankovky (nebo jiné papírové peníze) ručí, jest dosti silná, když bankovky se vydávají pouze podle národohospodářských potřeb země a když je spolehlivou devisovou politikou postaráno, aby se vždy cizí platidla mohla koupiti nebo jinak dostati přibližně za pevné paritní ceny, nezáleží pak na tom, zdali jsou bankovky vždy v určitém poměru kryty drahým kovem.

Naopak, když bankovky se dostaly v oběh na základě zneužitého bankovního úvěru od státu a nikoli z potřeb národohospodářsky nutného oběhu a když jejich směnování v pevném poměru k ostatním ustáleným platidlům (zlatým nebo jim rovnocenným) přestalo, ne-

*) Jednotlivé cedulové banky menších států hospodářsky dobře situovaných měly v míru před světovou válkou poměrně velmi skrovné zásoby zlata, a přece jejich měna byla úplně zabezpečena. Na př. banky: nizozemská, švýcarská a belgická neudržovaly si velikých kovových hotovostí. Banka belgická mívala zlata toliko od 12—17% celého oběhu bankovkového, při čemž belgická měna se rovnala úplně francouzské zlaté. Banka řecká kolem r. 1910 neměla více zlata než za 1 milion drachem (frs) a řecká drachma se udržovala na paritní ceně se zlatými franky, ačkoli krátce před tím ke konci 19. století po válce řeckoturecké Řecko bylo úplně finančně vyčerpáno a zastavilo až i placení úroků ze svých státních dluhů (také úroky z cizozemských výpůjček značně redukovalo až na 30% dřívější sazby).

pomůže jich ceně nic ani jakýkoli kovový poklad, který pro ně snad je uschováván. Takový poklad je bez účinku, protože se ho ke směňování přebytečných bankovek užiti nesmí; sice, kdyby se ho k tomu užilo, byl by okamžitě za bankovky rozměněn a všechny ostatní nesměněné bankovky byly by úplně nekryté. Nezáleží pak ani na velikosti toho pokladu, jakmile je proti němu převýdej bankovek, které samy velice přesahují potřebné množství platidel. — Tak na př. banka francouzská měla po světové válce veliký poklad kovový, ale ten jí nic nepomáhal proti znehodnocení bankovek způsobenému převýdejem.
